

İLETİŞİMSOSYOLOJİSİ

ÜNİTE 5

BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ
Ayça MUTLUCAN

BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ VE FELSEFİ TEMELLERİ

- **Basın tarihi**, bir anlamda basına yönelik müdahelere ve sansüre karşı verilen mücadelelerin tarihidir.
- **Kapitalizmin** ihtiyaç duyduğu standartlaşmayı(ölçütleşmeyi), bireysel akıl yürütmeyi ve karara varmayı kolaylaştırmıştır.
- **Batı Avrupa’da XVI(16) y.y’**dan itibaren gelişen yayıncılık sektörü(alanı) ve bu alanın harekete geçirdiği entelektüel birikim, basın özgürlüğü mücadelesinin bilinen ilk tarafıdır.
- **XVII(17) ve XVIII(18) y.y’larda** edebiyat alanında yeni türlerin(roman gibi) ortaya çıkması ve okuryazarlığın görece artması, yayıncılığın gelişimini hızlandırmıştır.
- **XV(15) ve XVI(16) y.y boyunca** Batı’da yeni kurulan basımevleri sayesinde halkın okur-yazarlık oranı artmıştır.
  - **Bu bilinçlenme** döneminin Reform ve Rönesans hareketlerinde önemli bir etkisinin olduğu görülmüştür.
- **XVII(17) y.y Avrupa’da** düzenli, periyodik bir görünümü bir görünümü yansıtmaması bakımından ilk gerçek gazete diyebileceğimiz yayınların başladığı yüzyıl olmuştur.
- **Bugünkü anlamda ilk gazete 1609’da Strasbourg’da**, haftalık olarak Almanca yayınlanan **Avisa, Relation oder Zeitung’**dur.
- **Batı Avrupa’da XVII y.y’da** güçlenen liberalizm akımının basın özgürlüğü alanında ilk önemli temsilcisi olan John Milton’un basın özgürlüğü tarihi açısından bir klasik sayılan **Areopagitica: John Milton’dan İngiliz Parlamentosu’na Sansürsüz Basın Hakkında Söylev** başlıklı yazısı **XVII. Y.Y ortalarında 1644’te** sansür yasasının geçerli olduğu bir dönemde kaleme almıştır.
- **John Milton** adını mitolojiden, Atina’nın Ares tepesinde kurulan ve Orestes’in annesini öldürme suçunu atfeden mahkemeden alan kitabı **Areopagitica’da**, bir toplumu oluşturan kişilerin düşündüklerini dile getirme, yazma ve bunları diğerlerine iletme hakkının gerekçelendirilmesindeki öncü görüşleri açık bir biçimde dile getirmiştir.
- **Milton yazısında basın özgürlüğünün toplum açısından yararlarını altı noktada toplamıştır.**
  - Kötü ve yanlış fikirlerin yok edilebilmesinin en güvenceli yolu olan basın özgürlüğü, gerçeklerin serbest olarak yayılımına olanak sağlar.
  - Bize yeni ve garip gelmeleri nedeniyle iyi fikirleri de kötü olarak mahkûm etmemiz tehlikesi her zaman vardır; basın özgürlüğü bunun önüne geçer.
  - Kötülük kaynakları çoktur ve bunların çoğuna insanların ulaşabilmesinin önüne basılmış eserlerin sansür edilmesi ile geçilemez.
  - İnsanların pek çoğu sansür görevini yapabilecek yetenekte değildir; bu yetenekte olan insanların ise pek azı böyle bir görevi kabul eder.
  - Eserlerin ancak pek azı bütün kısımları itibariyle kötüdür; böyle olunca sansürlenmiş bir eserde az sayıdaki kötü kısımlar için okuyucu, eserin kapsadığı bütün iyi kısımlardan mahkûm edilir.
  - Bir kişinin okuduğu eserdeki iyi ve kötü kısımları bizzat kendisinin ayırması hayat tecrübesi bakımından en önemli yararı sağlar.
- **XVII. Y.y’da** basın özgürlüğüne yönelik düşünceleriyle öne çıkan bir diğer düşünür **John Locke’tur.**

- **1632-1704 yılları arasında** yaşamış liberalizmin öncülerinde John Locke, 1694'de parlamentoda basın üzerinde devlet sansürünün neden kaldırılması gerektiğini **18 madde ile açıklayan** bir konuşma yapmış, sansüre devam etmenin önemli ekonomik sonuçları olacağını, sansürün İngiliz basımcılarının ticaretini zedelerken, onların diğer ülke basımcıları ile rekabetini zorlaştıracağını ileri sürmüştür.
- **Locke, ayrıca "Özel İzin Yasası'nın"** hantal ve gereksiz olduğunu, genel yasaların ahlaksız kişilere karşı yeterli korumayı zaten sağladığını savunmuştur.
  - **Locke'a göre DEVLET**, temel amaçları mülkiyetlerini korumak olan insanların, bir anlaşma yaparak kendilerini hükümetin yönetimi altında toplamaları ile oluşmaktadır.
  - **İnsanları rızası ile kurulan bu devlet**, onların yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını ihlal edemez, aksi durumda insanların direnme hakkı doğar.
- **Keane, "basının davranışlarının bireylerin haklarına uygun olması"** gerektiği fikrinin **Locke** tarafından ortaya atıldığını belirtmiş ve onu basın özgürlüğünü bireylerin hakları ile savunan görüş içerisinde ele almıştır.
- **Basın özgürlüğü mücadelesinin ilk tarafları:**
  - Entellektüel birikim sahibi okurlar.
  - Gazete sahipleri.
  - Gazetelere enformasyon saktaran muhabirler.
  - Yeni iş imkanlarına kavuşan tüccarlar.
- **Basın özgürlüğü mücadelesi ile iç içe geçen mücadeleler:**
  - Din-İnan mücadelesi,
  - Vicdan özgürlüğü mücadelesi,
  - Düşünce özgürlüğü mücadelesi.
- **XVIII(18) y.y, basın tarihi açısından önemli yeniliklere tanıklık etmiştir.**
  - Amerikan basını bu dönemde kurulmuştur.
  - Günlük gazetelerin yayınlanmaya başlaması.
  - Muhalit gazetecilik anlayışı ortaya çıkmıştır.
  - Gazetelerde reklam ve ilan verilmeye başlanmıştır.
- **Aydınlanma projesi** bir yandan ansiklopedi gibi yeni yayın türlerinin oluşumuna yol açarken, diğer yandan basın özgürlüğünün insanın doğal haklarıyla temellendirilmesinde önemli bir etken olmuştur.
- **Basın, XVIII(18) Y.Y sonundan itibaren** kendini meşrulaştırma düzeneklerini, özgür bilgi akışının tesisi, kamu yararının sağlanması ya da kamu yararının "**bekçisi**" olmak üzerine kurmuştur.
- **Basının yeni misyonun** çıkarılan gazetelerin adlarına yansımış "**Göz**", "**Gözcü**", "**Nöbetçi**", "**Şahit**" gibi gazeteler yayın hayatında yerlerini almıştır.
- **18.y.y son çeyreğinde ve XIV(19). Y.y başında**, Batı toplumlarında edebiyat ve düşünce alanında etkin bir yer edinen *gazeteler ve dergiler*, okuryazarlık yeteneklerine sahip, eğitim olanaklarını elde etmiş, düzenli bir geliri olan tüccarlar ve imalatçılar başta olmak üzere, *hukukçular, öğretmenler, yazralar, muhasebeciler, banka-borsa çalışanları olarak işaretlenebilecek meslek öbeklerinden ya da sadece politik iktidarı elinde tutan toprak soylusu sınıfın dışında kalan kesimlerden ilgi görmüş*, yukarıda anılan toplum kesimlerini içine alan burjuva sınıfının çıkarlarını, politik mecralarda savunan birer araç niteliği kazanmıştır.

- **18. Y.y'dan itibaren önem kazanan mücadele alanı** parlamento tartışmalarının gazetelerde yayınlanıp yayınlanmamasıdır.
- **19. Y.y halkın çıkarını gözetme işlevi aracılığıyla** kendi meşruluk zeminini yaratan basın, liberal demokrasilerin temsili kurumları arasında sayılması gerektiğini ve “*dördüncü güç*” olduğunu ilan etmiş, bu durumu yasal teminat altına almak için mücadele edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.
- **19. Y.y** aynı zamanda “*Sanayi devrimi yüzyılı*” olarak anılır.
- **John Stuart Mill** tarafından kaleme alınan ***On Liberty (Özgürlük üzerine)(1859)*** başlıklı eserin ikinci bölümünde, **düşünceyi açıklama ve basın özgürlüğünü haklı ve zorunlu gösteren nedenler şu şekilde sıralanmıştır.**

- Hükümet ya da sivil toplum tarafından yanlış olduğu iddiasıyla susturulan herhangi bir düşünce, aslında doğru olabilir,
- Bir düşünce yanlış bile olsa, içinde birkaç dirhem hakikat de bulunabilir,
- Herhangi bir konuda egemen olan görüş, hemen hiçbir zaman hakikatin tamamı değildir. Bu nedenle tam hakikate ancak bu düşünceyi diğer düşüncelerle, zıt görüşlerle karşılaştırılarak varılabilir (...).

- **Keane' göre 19.y.y'da basın özgürlüğü mücadelesinin kazanımları özetle şunlar olmuştur:**

- Yönetici sınıfların ve yönetim örgütlerinin zaaflarını ortaya koyarak onları sınırlamaya yardımcı olmuş,
  - Devletin ifade özgürlüğüne getirdiği kısıtlamaların görünür hale gelmesine aracılık etmiş,
  - Medeni haklar ve siyasal demokrasi mücadelesine hız kazandırmış,
  - Anayasa reformu, temsili kurumlara duyulan ihtiyaç, kadınların, siyahların ve göçmenlerin baskı altında tutulması gibi önemli konularda bilgi edinmesine yardımcı olmuş,
  - İşçi sınıfına mensup yurttaşların okuryazarlık düzeylerinin yükselmesine olanak sağlamış ve başka türlü edinebilmelerine olanak bulunmayan yayınları sağlayan kolektif okuma gruplarının oluşmasını teşvik etmiş,
  - Özgür basın ütopyası, alt sınıflardan çeşitli insan katmanlarının harekete geçmesine yardımcı olduğu gibi, oy hakkına sahip olmadıkları halde toplumsal ve siyasal olaylarla ilgilenen insan sayısının artmasına yardımcı olmuştur (Keane, 1993: 43)
- **19.y.y sonunda** yayıncılık alanı içinde gazetelerin ilk meslek örgütleri de gönümeğe başlamıştır.
  - **19. Y.y sonu**, basın özgürlük mücadelesinde elde edilen kazanımların yanı sıra, ***kurumsallaşan basına*** yönelik eleştirilerin de yoğunlaştığı bir döneme işaret etmektedir.
  - **Peterson, basına getirilen ilk kapsamlı eleştirileri kitabının daha 1859'da** yayınlanmasına rağmen, bu eleştirilerin yoğunluğunun ve şiddetinin **20.y.y'da** arttığını belirtmiştir.

- **Peterson bu eleştirileri yedi(7) maddede özetlemiştir.**
  - 1- Medya patronlarının özellikle politik ve ekonomik konularda kendi görüşlerini yayınladıkları.
  - 2- Sansasyonel haberlerin ve eğlencenin yayın içeriklerinde daha çok yer edindiği.
  - 3- Basının kamu ahlakının tehlikeye attığı.
  - 4- İnsanların özel hayatlarına saldırdığı.
  - 5- Basının sosyal değişime direndiği.
  - 6- Basının büyük şirketlerin hizmetinde olduğu ve reklam alanının editöryel bağımsızlığa yer vermeyecek şekilde denetimi elinde tuttuğu.
  - 7- Belirli bir sosyo-ekonomik sınıfın kontrolünde olduğu.
- **Bu eleştiriler, 1.dünya savaşı sonrasında birçok modern devlette savaş nedeniyle basına getirilen sansürün kaldırılmasının ardından, öğretmen dernekleri, kilise kuruluşları, iyi ahlak anlayışının yerleştirilmesini amaçlayan dernekler tarafından** dile getirilmiş, çoğulcu toplum anlayışını zedelemeyecek şekilde devletin, basını kanun dahilinde sınırlaması talep edilmiştir.
- **Bu talepler karşılığını bulmuş,** basının devlet müdahalesine karşı ilk defa yasayla korunduğu **Amerika Anayasası'nın** "*Kongre basın ve konuşma özgürlüğünü sınırlayıcı yasa yapamaz.*" ilkesini getiren **1791** tarihli ilk değişiklik maddesine rağmen; **1918'de** mızır/kısıktıcı yayınlarla ilgili bir yasa, ABD'de onaylanmış, özellikle 2.dünya savaşından sonra batılı demokratik ülkelerin çoğunda basının kişilerin temel haklarına saldıracak şekilde kötüye kullanımını önlemeye ve basın alanındaki tekelleşmeyi düzenlemeye yönelik yasal düzenlemeler yapılmıştır.

BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNDEN İLETİŞİM ÖZGÜRLÜĞÜNE

- **Basın özgürlüğü yerine** iletişim özgürlüğü kavramının kullanımı 20.y.y'da gündeme gelmiştir.
- **10 Aralık 1948'de kabul edilen "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi"nin 19.maddesinde** iletişim özgürlüğü kavramı şöyle özetlenmiştir:
  - "*Herkesin, hiçbir sınır tanımadan kendi istediği şekilde enformasyondan yararlanma; düşünce edinme ve yazma bakımından fikir ve ifade özgürlüğü vardır.*"
- **İletişim özgürlüğü kavramı(1970'lerde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.),** yeni iletişim araçlarının yeniden düzenlenmesine yönelik taleplerden ve basın özgürlüğü paradigmasına getirilen eleştirilerden beslenmektedir.
- **Hoffmann-Reim basın özgürlüğü** tartışmalarının merkezinde "*konuşma özgürlüğü*" nün bulunduğunu, bu özgürlüğün arka tarafında ise "*gerçeği ortaya çıkarma*" amacının yattığını belirtmiş, böyle bir yaklaşımın basın özgürlüğünü, gerçeği ortaya çıkartma yeteneğine sahip bireyler ve araçlarla sınırlandırıldığını söylemiştir.
- **İfade özgürlüğü,** basın özgürlüğünden çok daha geniş bir özgürlük alanını talep etmekte, her türlü iletişim şeklini kapsayan daha geniş bir kavram olan iletişim özgürlüğüne gönderme yapmaktadır.
- **Uluslararası alanda** bu görüşlerin dile getirilmesi **1970'lerin sonunda UNESCO** aracılığıyla olmuştur.
  - **1979'da** tamamlanan UNESCO'nun **McBride Raporunda** "*İletişim Hakkı*" ele alınmış ve bu hakkın artık haberleşme hakkının ötesinde, ileti alma ve bilgilendirme hakkını da içerdiği ve iletişimin, tarafların bireysel ve kolektif olarak içinde demokratik ve dengeli bir diyalog(konuşma) sürdürdükleri, çift yönlü bir süreç olduğu kabul edilmiştir.

- **Raporda iletişim hakkının içeriği, kesin olarak bunlarla sınırlanmamakla birlikte şöyle doldurulmuştur:**
  - a- Toplanma hakkı, tartışma hakkı, katılma hakkı ve diğer ortaklık hakları,
  - b- Soruşturma hakkı, bilgilendirme, bilgilendirilme hakkı ve diğer enformasyon hakları,
  - c- Kültür edinme hakkı, seçme hakkı, özel yaşamın korunması hakkı ve insan gelişmesiyle ilgili diğer haklar.
- Kamu hizmeti yayıncılığı ilke olarak **İngiltere’de** örgütlenmiştir.
  - **BBC** aracılığıyla görülen yayıncılık anlayışı, toplumda eşit iletişim olanaklarından yoksun bırakılmış kesimlerin görüşlerine yer açabilmek için var edilmiştir.

MODERN KAPİTALİST DEVLETLERDE 1980 SONRASINDA İLETİŞİM ÖZGÜRLÜĞÜ TARTIŞMALARI VE MODERN SANSÜR TÜRLERİ

- **1970’li yıllardaki ekonomik** krizle birlikte kapitalist devletlerin meşruluk sorunu, özellikle refah devleti uygulamalarının tartışılması yoluyla görünürlük kazanmıştır.
- **Yeni sağın sözcüleri**, uluslararası medya kuruluşlarının da desteğini alarak kuralsızlaştırılmanın/deregülasyonun gerekliliğini vurgularken, medyanın devletin düzenleyici kurallarından arındırılması gerektiğini savunmuştur.
- **1980 sonrasında ABD’de** başlayan ve Avrupa’ya sıçrayan deregülasyon/kurallarının kaldırılması uygulaması, özelleştirme olgusu ile birleşerek, yayıncılık sistemlerinde yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur.
- **Kamu hizmetleri yayıncılığı** halkı eğitme, bilgilendirme ve kültür seviyesini yükseltme gibi amaçlarla donanmış, hem piyasadan hem de devletten bağımsız iş gören bir yayıncılık alanına işaret etmektedir.
- **Keane tarafından da belirtildiği gibi yeni sağ hareketlerin sözcüleri “sansür”ü oldukça dar bir anlamda ele alarak, Pazar liberalizmin iletişim özgürlüğünü kısıtlayan yönlerini göz ardı etmektedir. Örneğin,**
  - Tekellerin, alana hakim olarak pazara girmek isteyenlere karşı engeller koyması ve seçenekleri sınırlaması,
  - Enformasyonun tanımının kamusal yarar kavramından uzaklaşıp, özel olarak tasarruf olunabilen bir metaya yaklaştırılması,
  - Dev boyuttaki firmaların karları doğrultusunda yurttaşların ne dinleyip, ne okuyacaklarını, ne seyredeceklerini kararlaştırmaları,
  - Enformasyon üretim ve dağıtım alanını ellerinde bulunduranların hangi ürünlerin (kitaplar, dergiler, tv programları, bilgisayar yazılımları gibi) kitle-sel çapta üretileceğini yayın öncesinden belirleyerek, böylece hangi görüşlerin pazara gireceğini, hangilerinin dışında kalacağını belirlemeleri,
  - Ayrıca ticari yayıncıların okuyucuların, dinleyicilerin ve seyircilerin pazar dışı tercihlerini umursamamaları

Gibi uygulamaların bir tür sansür anlamına geldiği Pazar liberallerince fark edilmemektedir.

- **Yeni sol yaklaşım**, kamu hizmeti yayıncılık anlayışını yurttaşlar arasında eşitliği sağlayacak politikalar oluşturmadığı,

- **Siyasal birim olarak** kabul edilen ulusa katılımı sınırlı tuttuğu ya da bu katılımı dezavantajlı durumda olanların pozitif(olumlu) ayrımcılık taleplerini görmezden geldiği iddialarıyla eleştirmiş,
- **Yeni sağ politikaların** kuralsızlaştırma ve özelleştirme çağrılarını karşı, kamu hizmeti yayıncılığının yeni ilkelerle, yeniden oluşturulması gerekliliğini öne çıkartmıştır.
- **Bunun yanı sıra Yeni Sol ve Toplumsal hareketler**, sansürün modern biçimlerini ele alarak, *“iletişim alanında yasal olarak tanımlanmayan; ancak politik yaşam içinde beliren devlet müdahalelerinin yol açtığı”* görünmez sansür türlerine dikkat çekmişlerdir.
- **John Keane**, modern devletin başlangıcından bu yana süren, günümüzde artarak devam eden birbirleriyle bağlantılı beş sansür türünün özel ilgiye değer olduğunu belirtmektedir. Bunlar: *Olağanüstü hal erkleri, silahlı gizlilik, yalan söylemek, devlet reklamcılığı, korporatizm.*
  - **Olağanüstü hal hareketleri**, hükümetlerin özellikle kriz dönemlerinde ulusal güvenlik gerekçesiyle *“ön engelleme”* ve *“yayın sonrası sansür”* yoluyla medyalar üzerinde siyasi baskı uygulamalarıdır.
  - **Silahlı gizlilik**, modern devlet içinde olduğu ulus üstü askerleri ve sivil kuruluşlar içinde, enformasyonun gizli olabileceğinin tescillenmesi yoluyla, polis ve askeri organlara dayanarak kitle iletişim araçlarının denetlenmesini içermektedir.
  - **Yalan söylemek**, hükümet sözcüleri tarafından eleştirmenleri yanlış yönlendirmek, sınırları yatıştırmak, gazetecileri memnun etmek ve toplum tarafından inanılabilecek haberler üretmenin yanı sıra, hükümet tarafından yapılan açıklamaların önceden denetlenmesi, basın toplantılarına belirli muhabirlerin alınması, sorguların önceden belirlenmesi, bir konuyu derinleştirmek için ek soruların sorulmasına izin verilmemesi gibi uygulamaları da kapsamaktadır.
  - **Devlet reklamcılığı** ise hala reklam gelirleri arasında üst sıralarda yer alması, medya kuruluşlarını hükümetlere ekonomik anlamda bağımlı kılarak yeni bir sansür uygulama politikası yaratmaktadır.
  - **Korporatizm**, çeşitli sivil toplum örgütleri ile devlet görevlileri arasında gizli ve kamusal sorumluluktan uzak pazarlıklar yapılması, pazarlıkların ve korporatist nitelikli **ilişkilerin** yapısı gereği kitle iletişim araçları yoluyla kamuya açılmaması olarak açıklanabilir.
  - **Yeni toplumsal hareketler ile** onlara bağlı öbekleri besleyen tartışmaları kuşatan kavramlar *“radikal medya”, “barış gazeteciliği”, “alternatif yayıncılık”* etrafında yoğunlaşmaktadır.
- **Enformasyon** yazılım programı geliştiren şirketlerin alanda tekelleşmesi, tıpkı diğer iletişim araçları üretiminde olduğu gibi ana sorun olmaya devam etmektedir. **Bu ana sorunların yanı sıra akademik çalışmalarda;**
  - Pornografik yayınların dağılım ölçeği ve kontrol edilemezliği,
  - Özel hayatın gizliliğine ve kişilik haklarına saldırının aşırılılaşması,
  - Aşırı enformasyonun yarattığı bilgi kirliliği,
  - Irkçı, milliyetçi söylemlerin yaygınlaşması,
  - Ulusal devletlerin internet ulaşımını engelleme güçleri,

Sorunlaştırılmış, bu sorunlar etrafında tartışmalarda taraflar iletişim hakkını yeniden tanımlanması gereği üzerinde durulmuştur.

- İletişim hakları ellerinden alınmış toplulukların özgürlük mücadelesine katkı vermek amacıyla son yıllarda sürdürülen akademik çalışmalar:
- Bu toplulukların eşitlik ve hak mücadelesinde tarihlerini keşfetmek, deneyimlerinde saklı geleneksel iletişim yollarını ortaya çıkarmak, bu doğrultuda eski ve yeni iletişim araçlarının arşivini ortaya çıkarmak çabası içindedir. Şarkı, şiir, şiarların dökümünü çıkarmak, afiş, duvar yazısı, pankartları yeniden anlamlandırmak, radyo programları biriktirmek, bir dizi kısa ve uzun metrajlı film yapmak ve yorumlamak türünden etkinliklerle sürdürülen bu çabalarla birlikte radikal medya,
- Hem uluslararası dayanışmayı harekete geçirmek hem de yerel işbirliği olanaklarını artırmak için ulusal ve etnik çatışma ortamlarında bunaltılmış toplulukları, bu çatışma ortamının yarattığı ırkçı ve ulusalcı önyargılardan uzaklaştırmak için toplulukların barış ve biraradalık deneyimlerini artırmayı amaçlayan barış gazeteciliği,
- Kitle iletişim araçları çevresinde yoğunlaşan çalışma usulleri ve yayın anlayışlarına karşı koymak ve okuyucu/yazar, dinleyici-izleyici/yapımcı, bireysel emek/kolektif emek, süreli yayın/düzensiz yayın arasında medya çalışanları tarafından tarihsel süreç içinde keskinleştirilen ayrımları ortadan kaldırmak, taraflı ve siyasal yayıncılığın yeni iletişim araçlarından yararlanılarak yeni örneklerini yorumlamak için alternatif yayıncılık,
- Yayıncı ve gazetecilerin özerk biçimde kamu çıkarı ve kamusal hizmet anlayışına dayalı olarak adil ve dengeli bir habercilik ve yayıncılık anlayışını geliştirebilmek için kendilerini geliştirme ve mesleki sorumluluklarına karşı bağlılıklarını güçlendirmek için kural geliştirme biçimleri, örgütlenme eğilimleri ve bu doğrultudaki ilkeleri irdeleyen etik çalışmalar üzerinde durmaktadır.

TÜRKİYE'DE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ'NÜN TARİHSEL-HUKUKSAL GELİŞİMİ

- **Gerek Batı'da** gerekse Türkiye'de içinde bulunan siyasal rejim, basın rejimini belirleyen etmenler arasında yer almaktadır.
- **Osmanlı imparatorluğu'nun son dönemlerine** rastlayan "*batılılaşma/modernleşme*" hamleleri, 19. Y.y başlarından itibaren basın faaliyetlerini de içerecek şekilde süregelmiştir.
- **2.Abdülhamit'in** istibdat döneminde, hükümetin çıkacak gazeteleri önceden denetleyeceği bildirilmiş; hazırlanan çeşitli listeler ile "grev, suikast, kargaşalık, hürriyet, vatan, Bosna, Hersek, Makedonya, Kanunu-i Esasi" gibi kelimelerin kullanılması yasaklanmıştır.
- **2.Meşriyetin ilanından sonra** basın görece özgür bir ortama kavuşmuştur. **24 Temmuz** günü Cumhuriyetin ilanından sonra "*Gazeteciler/Basın Bayramı*" olarak kabul edilmiştir.
- **2.Meşriyet döneminde** siyasi düşünce akımları ve hareketleri temsil eden gazete ve dergilerin yanı sıra "mizahi" gazete ve dergilerin sayısında da büyük bir nicel artış görülmüştür.

- **Osmanlı döneminin basın alanına ilişkin** ilk kapsamlı yasal düzenlemesi olan 1864 Matbuat Nizamnamesi'nin bazı uygulamaların izlerini görmek mümkündür.
  - Ruhsatsız gazete çıkarmak,
  - Gazetenin imzalı bir sayısını ilgili devlet dairesine göndermemek,
  - Hükümetten gelen resmi yazıları yayınlamamak,
  - Genel adaba ve milli ahlaka aykırı yazılar basmak,
  - Hazreti padişahiye taarruz sayılabilecek yazılar yazmak,
  - Dost hükümdarlara dokunacak söz yazılması (Akt. Topuz, 1996: 28).
- **Matbuat nizamnamesinin** hükümlerini yok sayan ve hükümete basınla ilgili idari tedbirler alabilme yetkisi tanıyan "*Ali Kararnamesi*" nin yayınlanması izlemiştir.
- **1867 tarihli Ali Kararnamesi'nin uygulamaları sonucu süreli ya da süresiz olarak kapatılan gazeteler:**
  - Tercüman-ı Ahval
  - Tasvir-i Efkar
  - Diyojen
  - Hülasat ül Efkar
- **2.Abdülhamit döneminde basına dönük baskı ve sansür uygulamaları:**
  - Gazetelere çıkar sağlama
  - Gazete sahip ve çalışanlarının satın alınması
  - Yabancı ülkelerle haberleşmenin engellenmesi
  - Yasaklar ve kapatma cezaları
- Metbuat kanun dairesinde serbesttir ve neşir edilmeden evvel teftiş ve muayeneye tabi değildir ifadesiyle basın özgürlüğünü güvenceye alan kanun **Teşkilat-ı Esasiye Kanunu**.
- **2.Dünya yıllarında basın üzerinde uygulanan baskı yöntemleri:**
  - Talimatlarla yönlendirme
  - Vatan hainliği ile suçlama
  - Gazetecilerin basın özgürlüğünü yanlış anlayıp kötüye kullandıkları iddiası
  - Türk inkılabına yeterince katkıda bulunmadıkları için aşağılama
- Gazetelerin kapatılması yetkisi **1946** yılında hükümetten alınarak mahkemeye verilmiştir.
- **1950 yılında yürürlüğe giren 5680 Sayılı Basın Kanunu'nun getirdiği serbestiler:**
  - İzin ve ruhsat sisteminin kaldırılması
  - Basın suçlarının yargılanmasına yönelik özel mahkemelerin kurulması,
  - Cevap hakkının yeniden düzenlenmesi
  - Gazete sahiplerinin cezai sorumluluktan kurtulması
- Neşir yoluyla ve radyo yoluyla işlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun **1954** yılında kabul edilmiştir.
  - Basını, devlet görevlilerinin şöhret veya servetlerine zarar verebilecek suçları isnat etmekten men etmiştir bu yasa.

- **Basın İş Kanunu** 1961 yılında kabul edilmiştir.
- **Türkiye radyo ve televizyon kurumu yasası** 1964 yılında yürürlüğe girmiştir.
- **Türkiye'deki** yayın kuruluşları **1970 sonrasında** sanayi alanı içindeki işletmeleri yan kuruluşları haline getirmiştir.
- **1980'de TSK yönetime el koymasıyla meydana gelen gelişmeler:**
  - İlan edilen sıkı yönetime, basına ve haberleşmeye sansür koyma yetkisi verilmesi.
  - Özellikle sol basının ortadan kaldırılmaya çalışılması.
  - Çok sayıda gazetenin yayın hayatına son verilmesi.
  - 1982 anayasası ve terörle mücadele kanunu gibi kanunlarla diğer tüm alanlarda olduğu gibi basın özgürlüğünün de zaptuzart altına alınması.
- **1990'da aynı zamanda basın alanının medya alanı olarak anılmasına da yol açan meydana gelen değişimler:**
  - Meslekten gasticilerin alandaki ağırlığının büyük ölçüde gerilemesi.
  - Radyo ve televizyon alanındaki kamu tekelinin yıkılması
  - Yeni medya alanının dev holdinglerin kontrolü altına girmeye başlaması
  - Basının piyasaya egemen birkaç medya öbeğinin çıkarları doğrultusunda üretmesi.
- 2011 yılında yürürlüğe giren Radyo Televizyon kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, kamu hizmeti anlayışına uygun, demokratik ayrımcılığa karşı önlemleri barındıracak içeriğe sahip olamaması nedeniyle çıkartılmıştır.
- Yapılan araştırmalara göre **1980-1990** yılları arasında açılan basın davalarının sayısı 2000'in üstündedir.
  - 3000 gazeteci, yazar, sanatçı ve yayıncı sanık olarak yargılanmıştır.
  - Çıkan gazete ve dergilerin kapatılmasına neden olmuş yazı işleri müdürlerine, toplam 5000 yıldan fazla hapis cezası verilmiştir.

ÜNİTE SONU